

MUSIQA TA'LIMI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING IJODIY FAOLLIGINI OSHIRISHNING METODIK MEXANIZMLARI

**Otaxonova Muxlisa
Bahtiyorjon qizi**

*Qo'qon davlat universiteti
Musika ta'limi va san'at magistranti*

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqola musiqa ta'limi darslarida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirishga qaratilgan metodik mexanizmlarni aniqlash, tizimlashtirish va ilmiy jihatdan asoslash muammosiga bag'ishlanadi. Tadqiqot IMRaD modeli asosida olib borilib, unda musiqa darslarining mazmuni, shakllari va metodlari o'quvchilarning ijodiy faolligiga qanday ta'sir ko'rsatishi masalasi DSc darajasida tahlil qilinadi. Maqolada ijodiy faollikni oshirishning metodik mexanizmlari musiqiy faoliyat turlari — musiqani tinglash, kuylash, ritmik harakatlar, elementar improvizatsiya, musiqiy tahlil va ijodiy topshiriqlar — bilan uzviy bog'liq holda yoritilib, ularning har biri o'quvchining shaxsiy faolligi, musiqiy tafakkuri va estetik sezgirligini rivojlantirish nuqtai nazaridan tahlil etiladi. Ilmiy izlanish jarayonida musiqa darslarida ijodiy faollikni oshirishga xizmat qiluvchi metodik mexanizmlar reproduktiv yondashuvdan faol, muammoli va shaxsiy talqinga yo'naltirilgan yondashuvga o'tish zarurati asosida asoslanadi. Tadqiqot natijasida musiqa ta'limida ijodiy faollikni oshirishning metodik modeli ishlab chiqilib, u o'qituvchi faoliyatini, o'quvchi faolligini va ta'lim mazmunini yagona pedagogik tizim sifatida talqin etadi. Ushbu maqola musiqa o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish, dars jarayonida ijodiy muhit yaratish va ta'lim samaradorligini oshirish uchun ilmiy-metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: musiqa darsi, ijodiy faollik, metodik mexanizm, musiqiy faoliyat, ijodiy topshiriqlar, pedagogik texnologiya, musiqiy tafakkur, estetik idrok, faol ta'lim.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida musiqa darslarining vazifasi tobora kengayib, u faqatgina o'quvchilarga musiqiy bilim va ko'nikmalarni singdirish bilan cheklanmay, balki ularning ijodiy faolligini rivojlantirish, estetik dunyoqarashini shakllantirish va musiqiy tafakkurini boyitishga xizmat qiluvchi murakkab pedagogik jarayon sifatida qaralmoqda, chunki musiqa san'ati o'zining hissiy-ta'sirchan tabiati bilan o'quvchi shaxsining ichki dunyosiga chuqur kirib borish, uning ijodiy salohiyatini faollashtirish va mustaqil badiiy fikrlashga undash imkoniyatiga ega; aynan shu sababli musiqa

darslarini tashkil etishda metodik mexanizmlarning to'g'ri tanlanishi va ilmiy asoslangan holda qo'llanilishi o'quvchilarning ijodiy faolligi darajasini belgilovchi hal qiluvchi omilga aylanadi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limi amaliyotida ko'pincha metod va usullar an'anaviy, reproduktiv xarakterda qolib ketadi, natijada o'quvchi musiqiy faoliyatda ijodkor subyekt emas, balki tayyor namunalarni takrorlovchi ijrochi rolida ishtirok etadi; bunday sharoitda esa ijodiy faollikning to'liq namoyon bo'lishi qiyinlashadi. Holbuki, ijodiy faollik musiqa darslarining tashkiliy va metodik asosiga aylantirilgandagina o'quvchi musiqani nafaqat eshitadi yoki kuylaydi, balki uni his etadi, anglaydi, tahlil qiladi va o'z ichki dunyosi orqali qayta talqin etadi. Shu nuqtai nazardan, musiqa ta'limi darslarida ijodiy faollikni oshirishning metodik mexanizmlarini aniqlash, ularni tizimli ravishda asoslash va amaliyotga tatbiq etish bugungi musiqa pedagogikasi oldida turgan dolzarb ilmiy-metodik muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot ushbu muammoni hal etishga qaratilib, musiqa darslarida qo'llaniladigan metodik mexanizmlarni musiqiy faoliyat turlari, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, pedagogik muhit hamda o'qituvchining kasbiy pozitsiyasi bilan bog'liq holda chuqur tahlil qilishni maqsad qilib qo'yadi; bunda ijodiy faollik tasodifiy natija emas, balki ongli ravishda tashkil etilgan metodik jarayon mahsuli ekanini ilmiy asoslash asosiy vazifa sifatida belgilanadi.

METODLAR

Mazkur tadqiqot musiqa ta'limi darslarida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirishga xizmat qiluvchi metodik mexanizmlarni aniqlash va ularni ilmiy asoslash maqsadida olib borilgan bo'lib, tadqiqot metodologiyasi biror bitta nazariy maktab yoki qat'iy sxemaga tayanib qolmadi, balki musiqa pedagogikasining real amaliyoti, o'qituvchining kundalik dars tajribasi hamda o'quvchi shaxsining ichki faolligi bilan bog'liq murakkab jarayonlarni ochib berishga qaratilgan ko'p qatlamli yondashuv asosida shakllantirildi; shu bois tadqiqotda qo'llanilgan metodlar nafaqat akademik jihatdan asoslangan, balki pedagogik jarayonning ichki mantiqidan kelib chiqqan holda tanlandi. Avvalo, nazariy-tahliliy metod yordamida musiqa ta'limida ijodiy faollik masalasiga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, pedagogik tajribalar va ilg'or o'qituvchilar faoliyati chuqur o'rganildi, bunda asosiy e'tibor ijodiy faollikni "faoliyatni ko'paytirish" yoki "improvizatsiya qilish" bilan cheklab qo'yuvchi soddalashtirilgan talqinlardan voz kechib, uni musiqa darsining ichki metodik mexanizmi sifatida anglashga qaratildi; ushbu bosqichda ijodiy faollikni yuzaga keltiruvchi metodik omillar — topshiriqning ochiqligi, musiqiy materialning ko'p ma'noliligi, savol-javoblarning yo'naltiruvchi xarakteri, o'qituvchining baholash pozitsiyasi va o'quvchi tashabbusiga munosabati — alohida kategoriyalar sifatida ajratib olindi. Tadqiqotning keyingi bosqichida pedagogik kuzatuv metodi yetakchi o'rin tutdi, chunki aynan real dars jarayonida ijodiy faollik qanday paydo bo'lishi, qaysi vaziyatlarda faollashishi yoki, aksincha, susayishi mumkinligini faqat amaliy kuzatuv orqali aniqlash mumkin; kuzatuvlar davomida musiqa darslarida o'quvchilarning musiqani tinglash, kuylash, ritmik harakatlar va musiqiy tahlil jarayonidagi xatti-harakatlari, savollarga javob berish uslubi, musiqiy obrazga munosabati, tashabbus ko'rsatish holatlari qayd etildi va ushbu holatlar darsning metodik tuzilishi bilan taqqoslab tahlil qilindi. Shu bilan birga, sifat tahliliga

asoslangan diagnostik yondashuv qo'llanilib, o'quvchilarning ijodiy faolligi miqdoriy ko'rsatkichlar orqali emas, balki ularning musiqiy fikrlash chuqurligi, obrazli tasavvur darajasi, mustaqil musiqiy yechim taklif qila olish qobiliyati va o'z musiqiy tajribasini ifodalash uslubi orqali baholandi, chunki musiqa ta'limida ijodiy faollikni standart testlar bilan o'lchash ko'pincha uning mohiyatini soddalashtirib yuboradi. Tadqiqot jarayonida suhbat metodi ham muhim ahamiyat kasb etib, u orqali o'quvchilarning musiqa darslariga bo'lgan munosabati, ijodiy faoliyatdan oladigan ichki qoniqish hissi, musiqiy topshiriqlarga nisbatan munosabati aniqlashtirildi; ayni vaqtda o'qituvchilar bilan olib borilgan suhbatlar musiqa darslarida ijodiy faollikni oshirishda duch kelinadigan metodik qiyinchiliklar, vaqt cheklovlari, baholash muammolari va an'anaviy yondashuvdan voz kechish bilan bog'liq psixologik to'siqlarni aniqlashga xizmat qildi. Tadqiqotning yakuniy metodik bosqichida mantiqiy-analitik umumlashtirish va modellashtirish metodlari qo'llanilib, musiqa ta'limi darslarida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirishga xizmat qiluvchi metodik mexanizmlar tizimi ishlab chiqildi, bunda ijodiy faollik alohida mashg'ulotlar natijasi emas, balki darsning umumiy tuzilishi, o'qituvchining pedagogik pozitsiyasi va musiqiy faoliyat turlarining o'zaro uyg'unligi natijasida yuzaga keladigan barqaror holat sifatida talqin qilindi; mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining nazariy ishonchligini ta'minlash bilan birga, ularni real musiqa darslari amaliyotiga tatbiq etish imkonini ham yaratdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida olib borilgan tizimli kuzatuvlar, tahliliy umumlashtirishlar va metodik solishtirishlar musiqa ta'limi darslarida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish bevosita alohida mashqlar yoki epizodik "ijodiy topshiriqlar"ga bog'liq emasligini, balki darsning umumiy metodik tuzilishi, o'qituvchining pedagogik pozitsiyasi hamda musiqiy faoliyat turlarining qanday tashkil etilganiga chambarchas aloqador ekanini ko'rsatdi; xususan, an'anaviy tarzda tashkil etilgan, qat'iy ssenariyga asoslangan va oldindan belgilangan "to'g'ri javob"ni talab qiluvchi musiqa darslarida o'quvchilar musiqiy materialni faol idrok etishga emas, balki o'qituvchi kutayotgan natijani taxmin qilishga intilishi kuzatildi, bu holat esa ijodiy faollikning tabiiy rivojlanishini cheklaydi. Aksincha, metodik jihatdan ochiq tuzilgan, bir nechta yechimni nazarda tutuvchi, o'quvchining shaxsiy musiqiy tajribasi va his-tuyg'ulariga tayanadigan darslarda ijodiy faollik sezilarli darajada oshdi, bunda o'quvchilar musiqani faqat eshitiladigan tovushlar majmui sifatida emas, balki ichki mazmunga ega badiiy hodisa sifatida qabul qila boshladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, musiqani tinglash jarayoni ijodiy faollikni oshirishda muhim metodik mexanizm bo'lib xizmat qiladi, ammo bu faqat passiv tinglash emas, balki musiqiy obrazni tasavvur qilish, kayfiyatni so'z bilan ifodalash, musiqani rang, harakat yoki qisqa improvizatsion ohang orqali qayta talqin etishga yo'naltirilgan faol tinglash bo'lgandagina samarali bo'ladi; aynan shu sharoitda o'quvchilarning musiqiy tafakkuri faollashib, ular o'z ichki kechinmalarini musiqiy shaklda ifodalashga intila boshlaydi. Kuylash faoliyati bilan bog'liq metodik kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, faqat to'g'ri intonatsiya va ritmga yo'naltirilgan talablar ijodiy faollikni cheklab qo'yadi, holbuki kuylash jarayonida ohangni turlicha ifodalash, matnga shaxsiy emotsional munosabat bildirish, ayrim joylarda ritmik yoki dinamik o'zgarishlar taklif etishga ruxsat

berilganida o'quvchilar ijodiy tashabbus ko'rsatishga moyil bo'ladi; bu esa kuylashni reproduktiv faoliyatdan ijodiy faoliyat darajasiga olib chiqadi. Tadqiqot davomida aniqlangan muhim metodik mexanizmlardan biri — musiqiy tahlilni tayyor xulosalar asosida emas, balki savollar orqali tashkil etish bo'lib, bunda o'quvchi "bu asar nimani anglatadi?" degan umumiy savoldan ko'ra "sen bu musiqani qanday his qilding?", "unda qaysi obrazlar paydo bo'ldi?", "nega aynan shu ohang senga ta'sir qildi?" kabi shaxsiy tajribaga yo'naltirilgan savollar orqali musiqiy fikrlash jarayoniga jalb etildi; bunday yondashuv o'quvchilarning musiqaga nisbatan ichki munosabatini faollashtirib, ularni mustaqil badiiy xulosa chiqarishga undadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari ritmik harakatlar va elementar improvizatsiya mashqlarining metodik jihatdan to'g'ri qo'llanilishi ijodiy faollikni oshirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi, biroq bu mashqlar maqsadsiz yoki shunchaki "faollik uchun faollik" tarzida tashkil etilganda kutilgan natijani bermasligi ham aniqlandi; ritmik harakatlar musiqiy mazmun bilan uzviy bog'langan, musiqiy obrazni tanada his etishga imkon beradigan tarzda tashkil etilgandagina o'quvchilarda musiqani chuqurroq idrok etish va unga ijodiy munosabat bildirish ehtiyoji paydo bo'ladi. Ilmiy muhokama shuni ko'rsatadiki, ijodiy faollikni oshirishda baholash tizimi ham hal qiluvchi metodik omil hisoblanadi, chunki qat'iy mezonlarga asoslangan, xatoga yo'naltirilgan baholash o'quvchilarning tashabbus ko'rsatishiga to'sqinlik qiladi, holbuki jarayonga yo'naltirilgan, rag'batlantiruvchi va izohli baholash shakllari o'quvchilarni xato qilishdan qo'rqmasdan musiqiy fikr bildirishga undaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari musiqa ta'limi darslarida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish metodik mexanizmlari alohida usullar yig'indisi emas, balki darsning umumiy didaktik mantiqi, o'qituvchining pedagogik pozitsiyasi va musiqiy faoliyat turlarining o'zaro uyg'unlashgan tizimi sifatida qaralishi zarurligini ko'rsatdi hamda ijodiy faollikni ta'minlovchi eng muhim shart — o'quvchini musiqiy jarayonning faol subyekti sifatida tan olish ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari musiqa ta'limi darslarida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish masalasi metodik jihatdan alohida mashqlar yoki epizodik ijodiy topshiriqlar bilan hal etilmasligini, balki darsning umumiy didaktik mantiqi, o'qituvchining pedagogik pozitsiyasi hamda musiqiy faoliyat turlarining o'zaro uyg'unlashgan tizimi orqali ta'minlanishini ilmiy asosda tasdiqladi; olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, ijodiy faollikni oshiruvchi metodik mexanizmlar o'quvchini musiqiy jarayonning faol ishtirokchisi sifatida tan olish, uning shaxsiy musiqiy tajribasi va emotsional munosabatiga tayangan holda darsni tashkil etish bilan bevosita bog'liqdir. Tadqiqot davomida aniqlanganki, musiqani tinglash, kuylash, ritmik harakatlar, musiqiy tahlil va elementar improvizatsiya kabi faoliyat turlari ijodiy faollikni oshirish vositasi bo'la olishi uchun ular reproduktiv emas, balki ochiq, talqinga yo'naltirilgan va shaxsiy fikr bildirish imkonini beruvchi metodik shaklda tashkil etilishi lozim; aks holda, mazkur faoliyatlar ham faqat texnik ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklanib qoladi. Xususan, musiqiy tahlil jarayonini tayyor xulosalar asosida emas, balki savol-javoblar, taqqoslashlar va shaxsiy his-tuyg'ularni ifodalashga undovchi metodlar orqali olib borish o'quvchilarning musiqiy tafakkurini va ijodiy tashabbusini sezilarli darajada faollashtirishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari

shuningdek shuni ko'rsatdiki, ijodiy faollikni oshirishda baholash tizimi muhim metodik mexanizm sifatida namoyon bo'lib, rag'batlantiruvchi, jarayonga yo'naltirilgan va izohli baholash shakllari o'quvchilarning xato qilishdan qo'rqqanidan musiqiy fikr bildirishiga imkon yaratadi, bu esa ijodiy faollikning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Umuman olganda, tadqiqot musiqa ta'limi darslarida ijodiy faollikni oshirish metodik mexanizmlarini tizimli ravishda asoslab, ularni musiqa pedagogikasining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etdi hamda o'qituvchi faoliyatini "nazorat qiluvchi"dan "ijodiy jarayonni tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi" pedagogik pozitsiyaga o'tkazish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab berdi; mazkur xulosalar musiqa ta'limi metodikasini takomillashtirish, amaliy dars jarayonini yangicha tashkil etish va o'quvchilarning musiqiy-ijodiy salohiyatini to'liq namoyon etish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva, M. Musiqa ta'limi metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Azizxo'jayeva, N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2003.
3. Bo'ronov, B. Musiqa darslarini tashkil etish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2016.
4. Davronov, Sh. San'at ta'limida ijodiy yondashuvlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
5. G'ulomov, A. Musiqiy tafakkur va ijod psixologiyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
6. Ismoilova, D. Ta'lim jarayonida shaxs faolligi. – Toshkent: Universitet, 2018.
7. Karimova, S. Musiqa darslarida ijodiy topshiriqlar tizimi. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
8. Kodirov, F. Faoliyatga asoslangan ta'lim nazariyasi. – Toshkent: Fan ziyosi, 2015.
9. Musurmonova, O. Estetik tarbiya va badiiy idrok. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.
10. Normatova, Z. Musiqa ta'limida baholashning zamonaviy yondashuvlari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi". – Toshkent, 2019.
12. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Musiqa fani o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.